

Академик ПЕТАР ВЛАХОВИЋ

НАУЧНО ДЕЛО ЈОВАНА ВУКМАНОВИЋА У СВЕТЛУ ЕТНОЛОГИЈЕ И МУЗЕОЛОГИЈЕ

I ОПШТИЈЕ НАПОМЕНЕ

Велики наш песник, владика и господар Црне Горе, Петар II Петровић Његош, међу бројним мислима изреченим Црногорцима а и другима, у своме делу, драгом нам *Горском вијенцу*, рекао је, не без разлога, "Поколења дјела суде, што је чије дају свјема". Једно од таквих дела је, сумње нема, научно стваралаштво др Јована Вукмановића у етнологији, музеологији и сродним им наукама. Ово утолико пре што је др Јован Вукмановић био један од утемељивача и заправо утемељивач савремене црногорске научне етнолошке, фолклористичке и музеолошке мисли, а у много чему претеча данашњим социолошким проучавањима црногорског друштва и Црне Горе. У вертикали свога стваралаштва Јован Вукмановић је покренуо и обрадио неколико комплексних етнолошких и музеолошких проблема који су, захваљујући његовом проучавању и анализама, ушли не само у нашу него и у савремену општу етнолошку науку и научну мисао.

II ЛИЧНОСТ

Стручно научна делатност др Јована Вукмановића умногоме је условљена његовим животописом. Рођен је у Црмници (село Подгор) 14. јануара 1906. године, на православну Нову годину. Основно школовање протекло је у Подгору, гимназијско на Цетињу (матурирао 1926/27), а универзитетско на Филозофском факултету у Београду, код др Јована Ердељановића и Тихомира Ђорђевића, где је студирао тзв. антропо-географску групу предмета, на којој се изучавала географија, етнологи-

ја, национална историја и социологија. Од 1932, када је дипломирао, радио је као професор гимназије у Дарувару (1932), Цетињу (1933), Сомбору (1936-1939), а потом поново на Цетињу (од 1939. до 1942). У судбоносним ратним данима (1942-1943) Јован Вукмановић је, са бројним цетињским родољубима, био талац и сужањ италијанских и немачких логора.

По ослобођењу земље Јован Вукмановић прво ради на Цетињу, а затим (1945) помаже организовање Војног музеја у Београду. Током 1947, на сопствени захтев, одлази за професора у Риму, а 1948. прелази у Суботицу, одакле 1949, по позиву, долази на Цетиње. Још 1947. Јован Вукмановић је изабран за спољног сарадника новооснованог Етнографског института Српске академије наука и уметности, што је, уз обавезе, представљало изузетну част која се указивала на основу дотадашњих резултата рада. Ипак, од средине XX века, делатност Јована Вукмановића се одвија на Цетињу и у Црној Гори, где је обликовао своје научно дело чији је даљи плодносни ток прекинула изненадна смрт у његовој најјачој научно стваралачкој делатности.

III САДРЖАЈ ЕТНОЛОШКОГ ДЕЛА

Рад на проучавању народа и народног живота и традиционалне народне културе у Црној Гори има релативно дугу традицију. Подаци о томе постоје почев од класичног периода па све до наших дана. Јован Вукмановић је то показао у свом прилогу "Преглед етнолошког рада у Црној Гори", који је објављен још 1953. године. На тај начин обележио је једну епоху која се завршила средином XX века и отпочео ново раздобље, у коме су дошла до израза његова стручна, систематска научно критичка етнолошка проучавања у Црној Гори и о Црној Гори. Истина, његову пажњу су привлачили и други крајеви (Бачка, Славонија, Конавли, Шумадија, северна Албанија). Али, ипак, најобухватнија су његова проучавања црногорског етничког простора у најширем смислу речи.

Из монографских Вукмановићевих научних дела о Паштровићима (1960), Конавлима (1980) и Црмници (1988), од којих је два последња издала Српска академија наука и уметности, види се да је био и остао велики приврженик Цвијићевог и Ердељановићевог метода рада који је у европској науци познат и применљив за проучавање народа и комплексног народног живота. Захваљујући таквом приступу, Јован Вукмановић је кроз непосредно виђено и доживљено, као неуморни истраживач на терену, у народу, уз архивску грађу и упоредну литературу, у Црној Гори био први утемељивач етнолошког критичког погледа на живот и свет. Кроз суптилне анализе сабране грађе и других података оставио је у културно и научно наслеђе целовито обухватне и узорне етнолошке синтезе. У обради појединих питања, а у моно-

графијама предеоних целина посебно, Вукмановић узима у обзир све чиниоце који му омогућавају да кроз уважавање просторне и временске димензије најобухватније прикаже човека, његово друштво и човеков живот у најширем смислу речи.

Становништво и етничка историја су проблеми који су привлачили Вукмановићеву научну пажњу. То се посебно види у поглављима о становништву у монографијама о Паштровићима, Конавлима и Црмници. Вукмановић је међу првима научно скренуо пажњу на раслојавање и остатке словенског становништва у савременој Албанији (1984). Уз то, он отвара и решава проблеме о пореклу братстава по народном предању (1964), указује на етничке процесе у старом Бару (1970) и у своје истраживачко видно поље укључује исламизацију (1971), као и нека друга питања, посебно она која прате узроке и последице миграција у ужим и ширим оквирима. Из комплекса миграција, на основу докумената и анализа, издваја и указује кроз етногенетске процесе на етничко сродство Црногораца и Шумадинаца (1984).

Већ само набрајање проблема за које се Јован Вукмановић интересовао када је реч о становништву, сведочи да је он до танчина ушао у питања наше етничке историје и указао на начин и значај проучавања ове проблематике. Ако се овоме додају Вукмановићева описивања психичких и биофизичких особина становништва, која проистичу из непосредних проматрања у народу, слика о становништву постаје још јаснија и целовитија.

У оквиру проучавања *традиционалне народне привреде* Јован Вукмановић се задржао на оним привредним облицима који нису упадљиви а испуњавају свакодневни живот, а који у Црној Гори нису шире и дубље проучавани. Ова питања су привукла његову пажњу још на почетку његових етнолошких проучавања. Проучио је народно самоуко цигларство и израду црепуља у Црмници (1937), риболов и привредни значај Скадарског језера (1959), маслинарство и прераду маслина (1961. и 1962), прошлост заната у Старој Црној Гори (1965), приказао традиционалну културу сточара (1976) и детаљно обрадио сеоску занатску и прерађивачку производњу у Црној Гори. Обрада ових питања о занатству је утолико значајнија када се зна да је однос према занатима у Црној Гори дуго времена био потцењивачки и веома негативан. Побројани су само неки од проблема који указују на значај и подстичу даља етнолошка проучавања традиционалне народне привреде, јер је она на свој начин прожимала целокупни народни живот и утицала на његов развој.

Народно грађевинарство, односно модерније речено народну архитектуру, Јован Вукмановић је углавном проучавао у оквиру својих монографија (Паштровићи, Конавли, Црмница). Међутим, он је као етнолог и музеалац међу првима скренуо пажњу на значај проучавања "урбане архитектуре", што је посебно дошло до израза у његовом

проучавању развоја и типа стамбене куће на Цетињу (1975). Поред подстицаја да се рад у овом смеру настави и у антропогеографском и у етнолошком смислу битну одлику чини његово повезивање човековог станишта са природом, привредом и развојем друштвених односа, као чиниоцима од битног утицаја на живот становништва у појединим крајевима Црне Горе.

Народну ношњу је Јован Вукмановић проучавао у првом реду као историјску категорију и етничку одредницу. Остало је, на жалост, у рукопису прилично припремљено дело - синтеза о црногорској народној ношњи, којем је претходило неколико посебних расправа. Пажњу научника је привукла Вукмановићева расправа о народној ношњи у Спичу (1950), затим о Његошевој ношњи (1952) и ношњи Бокелјске морнарице (1953). Свим овим појединачним и комплексним истраживањима о ношњи придружују се и разматрања о страним утицајима у црногорској народној ношњи (1979), као и низ других питања из ове проблематике. Подстицајна су свакако и Вукмановићева проучавања ношње у његовим монографијама (Паштровићи, Конавли, Црмница) која служе као основа и полазиште за увид у проблематику традиционалног народног одевања, којом је Вукмановић почео да се бави још 1940. године и код Шокаца у Бачкој.

Обичаји и веровања, уз етничке процесе и црногорску материјалну народну културу, заузимају доста места у Вукмановићевом научном делу. Вукмановићева проучавања обичаја и веровања могу се груписати у неколико целина. Има података о обичајима из пролећног и зимског годишњег доба (око Ускрса и Божића), затим из човековог животног циклуса (свадба), потом о славским обичајима и неким традиционалним правним нормама. Описани су верски обичаји у Црмници (1935), Паштровићима (1936) и у Бачкој (1953). Занимљива су и привлачна његова проучавања славе као празника код католика и муслимана у Црногорском приморју (1959, 1974), као и разматрања о пролећним обичајима у Црној Гори (1963). Кад је реч о обичајима о слави мора се истаћи Вукмановићево настојање да у обредима за овај празник открије и утврди сличности и специфичности које се оваквим прослављањима јављају у арбанашкој и црногорској породици. У обичајима о Покладама Вукмановић такође истражује корене овом древном обреду у коме учествују за то специјално припремљене поворке. Са обрадима око Божића у Старој Црној Гори (1941) и Боки (1962), као и о Ђурђевдану (1980), Вукмановић је, рекло би се, закључио разматрање календарских годишњих обичаја указујући на њихову улогу у народном животу и на њихов научни значај у етнолошкој науци.

За проучавање обичаја из човековог животног циклуса Јован Вукмановић је одабрао свадбу. Свадебни обичаји у Спичу (1952), затим свадебни церемонијал у Мркојевићима (1962), Херцегновском (1969) и Улцињском крају код муслимана (1961), садрже многе архаичне еле-

менте и специфичности по којима се становници поменутих предеоних целина Црногорског приморја могу сврстати у одређене локалне групе, јер поседују нека појединачна локална обележја свога краја.

Више радова Јован Вукмановић је посветио традиционалним правним нормама и обичајима. О томе сведоче његова проучавања у Паштровићима (1936), затим о племенском уређењу и карактеру суђења црногорских народних главара (1964), о облицима сеоских друштвених заједница у Конавлима (1973) и Зети (1974) и самоуправности у животу и духовном стваралаштву код Паштровића (1980). Све ове друштвене односе и норме традиционалног народног понашања Вукмановић сагледава као специфичност која је карактеристична како за Црну Гору тако и за остале балканске родовско-племенске заједнице.

Јован Вукмановић *фолклор*, као вид колективног народног стваралаштва, разматра као део комплексне етнолошке проблематике. Ово се посебно може уочити у Вукмановићевом представљању етнолошке грађе у Његошевом *Горском вијенцу* (1947). Општини осврт на фолклор или усмено народно стваралаштво у Црној Гори (1958) отворио му је могућност за разматрање и неких других етнолошких проблема. Описао је игре у *Горском вијенцу* (1963), сабрао народна предања о Вуку Мандушићу (1963) и истовремено написао веома запажен прилог о Вуку Карацићу и његовом проучавању фолклорног блага Црне Горе (1963), а обрадио је и низ других питања из народног стваралаштва (о Петру Перуновићу 1962, О музичким инструментима Арбанаса у Црногорском приморју 1964, Погибији Смаил-аге Ченгића по народном предању 1966, О Ивану Црнојевићу по народном предању 1969, о Краљици Јелени Немањић у народној традицији 1972. и одразу црногорског братственичко-племенског живота у народном стваралаштву 1977). Вукмановић је посветио посебну пажњу мегданима, односно двобојима у Црној Гори (1983), о којима има успомена у народној традицији па чак и у неким новијим историјским документима.

Вукмановићев рад на етнолошкој проблематици помоћу појединачног одсликавања посебног и његовог уклапања у опште токове развоја чини ону специфику чије разматрање омогућава праћење настанка одређених елемената који су били нераздвојни пратилац развоја људског друштва у целини. Због тога је и ова врста Вукмановићеве делатности подстицај и путоказ за даља истраживања црногорске етнолошке проблематике.

IV МУЗЕОЛОШКА ДЕЛАТНОСТ

Организацијом музеја и музејским радом Јован Вукмановић је почео да се бави одмах по ослобођењу земље, прво у Војном музеју у Београду (1945-1947) а затим, по позиву са Цетиња, у Црној Гори од 1949. године наовамо. Већ 1951. Вукмановић је на Цетињу утемељио

Етнографски и Његошев музеј и тако на најбољи могући начин обележи стогодишњицу смрти великог мислиоца са Ловћена. Већ ова чињеница довољно сведочи о Вукмановићевом смионом прегалаштву и конкретном доприносу музејском раду и музеологији, из чије су се делатности развили сви данашњи цетињски музеји. Вукмановићев циљ је био да се кроз материјалну народну културу прикаже традиционално народно стваралаштво и представи онај духовни домет народни у којим је Његош, као и други, налазио реално упориште за сагледавање живота и света у просторним и временским оквирима.

Из осврта "Музеји у Црној Гори" (1955) види се да је Етнографски музеј, за који је Јован Вукмановић сабрао неколико хиљада предмета са читаве територије Црне Горе, био смештен у десет просторија у Његошевој Биљарди. Предмети су били разврстани у пет збирки (Збирка народних алатки, Приморска збирка, Збирка муслиманске ношње, Збирка црногорске народне ношње и Збирка црногорског оружја са гуслама).

Поменуто чињенице довољно убедљиво говоре о Вукмановићевом самопрегорном стваралаштву и доприносу музејском раду и музеологији у Црној Гори. У његовој личности дуго времена биле су, стицајем околности и друштвеном запостављеношћу, обједињене све функције, од управника установе преко кустоса до конзерватора и скупљача музејских предмета у народу и њиховог инвентарисања.

За све време док је Јован Вукмановић радио, то се посебно мора нагласити, Етнографски музеј на Цетињу је био отворен за посетиоце. Међутим, ова делатност се гаси после катастрофалног земљотреса 1979. године. Уз то, мора се рећи, рад Етнографског музеја на Цетињу који је основао Јован Вукмановић ни до данас (1996) није отворен за јавност, нити је доступно богатство које се у њему налази, а углавном је плод Вукмановићевог сакупљања.

Вукмановићева је заслуга и оснивање етнолошких одељења и прикупљање предмета за музејске збирке у касније основаним музејима у Улцињу, Бару, Будви, Котору, Херцеговном, Никшићу, Пљевљима, Бијелом Пољу, Беранама. Услед своје запажене и шире вредноване музејске делатности, Вукмановић је једно време (1958) био председник Југословенске комисије за музеје.

Јован Вукмановић је неуморно и упорно радио на оснивању Музеја Црне Горе под ведрим небом. То је остао његов неостварени животни идеал. О томе је елаборат достављао органима Републике Црне Горе а посебно општинама Цетиње и Будва. Општина Будва је, после једног свестраног разматрања овог елабората у Етнографском одбору ЦАНУ, била одлучила и доделила локацију да се овакав Музеј под ведрим небом постави у селу Браићима, које је за то најпогодније, и да се стави у функцију живљења. Али, то је остало да реализују генерације којима је Јован Вукмановић оставио у наслеђе своје научно дело.

V ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ВУКМАНОВИЋЕВЕ СТРУЧНО НАУЧНЕ И ДРУШТВЕНЕ ДЕЛАТНОСТИ

Јован Вукмановић је уложио доста труда у организовање Музејског друштва Црне Горе, Друштва фолклориста Црне Горе и Етнологског друштва Црне Горе, чије је делатности повезао са сродним организацијама и ширим југословенским оквирима. Организовао је више југословенских и међународних научних скупова Савеза етнологских друштава Југославије и Савеза удружења фолклориста Југославије. Са ових скупова је уредио и објавио одговарајуће зборнике радова. На овај начин је Вукмановићева и уопште црногорска етнологско-фолклористичка и музеолошка делатност добила шири друштвени и стручно научни као и међународни значај. Овај добро трасирани вид делатности су савремене генерације етнолога Црне Горе потпуно запоставиле.

Јован Вукмановић је руководио радом и организовао сакупљање грађе у 134 насеља у Црној Гори за Етнологски атлас Југославије. У оквиру овог посла сам је обрадио 174 јединице, па је и на тај начин допринео укључивању етнологске науке из Црне Горе у шире научне токове. Проучавања овакве врсте која су била вишеструко корисна данас су такође напуштена и потпуно занемарена код нас, без обзира на то што Европа и даље озбиљно ради на овим пословима.

Јован Вукмановић је, поред утемељења Етнографског музеја на Цетињу, покренуо и организовао још један посао од ширег научног и црногорског националног значаја. Основао је Гласник Етнографског музеја на Цетињу 1961. године. Изашле су четири свеске у којима су објављени радови из етнологије Црне Горе из пера врских познавалаца црногорског културноисторијског и традиционалног народног живота. Прве две свеске овог часописа су испуњене разноврсним прилозима из којих се упознаје народни живот Црногораца, како у свом етничком простору тако и изван његових оквира. Трећа свеска је уприличена "Његошу у славу стопедесетогодишњице рођења" (1963), а четврта "Вуку Стефановићу Караџићу у спомен стогодишњице смрти" (1964). Јован Вукмановић је знао да одабере и окупи сараднике и публикује оно што је спадало у посебан научни интерес за упознавање народног живота и обичаја у Црној Гори и друштвено-економско и културноисторијско живљење њеног становништва. Захваљујући Вукмановићевом уређивању и свом садржају, овај часопис је био веома добро примљен у стручно научним круговима и у земљи и у иностранству. Али, живот часописа, црногорског првенца из етнологије, административно је прекинут 1965. године. Због тога су југословенска етнологија, а и општа етнологска наука у целини, на међународном плану, веома много зажалиле што је часопис неоправдано престао да излази, па је на тај начин осиромашено и сазнање о традиционалном народном животу у Црној Гори.

VI ОПШТИ ОСВРТ

Јован Вукмановић је преко шездесет година неуморно радио на проучавању традиционалног црногорског културног наслеђа и одређивању његовог места у општим научним оквирима. Кроз прикупљање података са терена, из архива, музеја и литературе, прешао је на целовит приказ народа и народног живота у Црној Гори. На тај начин је дао крупан прилог упознавању етнологије Црне Горе. Уз то, у много чему је допунио, а каткада и исправио, сазнања о народном животу у Црној Гори у односу на виђења ове проблематике у проучавањима Вука Караџића, Милорада Медаковића, Павла Ровинског, Андрије Јовићевића, Јована Ердѣљановића и других који су из Црне Горе највише приказивали састав и организацију племена као и живот у њима. Јован Вукмановић је у своме раду сагледао унутрашње процесе и кроз њих употпунио слику о црногорском друштву и његовој традиционалној култури у најширем смислу речи. Исто тако обратио је пажњу и на рефлексију ове културе изван Црне Горе, што је такође од великог значаја за етнологију као науку. На овај начин Јован Вукмановић етнолошка проучавања у Црној Гори уздиже на завидну научну висину и обележава нову етапу у развоју наше етнолошке мисли. По томе је био познат не само у Црној Гори него и далеко изван њених граница. Због тога његово научно дело и данас представља снажан подстицај и полазиште да се научна питања из тог оквира даље проучавају и стављају у службу савремених друштвених кретања. То је основна порука етнолошког и музеолошког научног дела Јована Вукмановића, на којој је и сам истрајавао. Због тога етнолошко и музеолошко дело Јована Вукмановића остаје упориште, извориште и полазиште за многа наша сазнања о Црној Гори и животу њеног становништва.

ЛИТЕРАТУРА

П. Влаховић, *Рад др Јована Вукмановића у етнологији и фолклористици*, Писци наше етнологије и антропологије, Београд 1987, стр. 289-299 и тамо наведена литература.

Academician Petar Vlahović

THE SCIENTIFIC WORK OF JOVAN VUKMANOVIC:
THE ASPECTS OF ETHNOLOGY AND MUSEOLOGY

Summary

Jovan Vukmanovic is a founder of modern scientific studies in the domain of ethnology and folklore, and as such, in many ways, he may be regarded as a precursor of sociological researches. In his scholarly work he was focused predominantly on studying Montenegro and Montenegrin society. There is an abundance of studies and discussion papers which, along with the monographs: Pastrovici, (1960), Konavli (1980), and Crmnica (1988) where he remained a true follower of Cvijic's and Erdeljanovic's approach, tells in support of his comprehensive work. It is the life of a man, his sociological surrounding, his understanding of life and the world that occupies the central place in his work.

Jovan Vukmanovic tells us throughout his works the story of peoples (ethnic history), traditional artisanship, popular architecture, costumes, customs, of popular beliefs and folklore heritage of Montenegro. He helps to better understanding of the life and traditional art of Montenegrin peoples.

By the mid-20 th century, Jovan Vukmanovic appears as a founder of the Ethnographic Museum and the Museum of Njegos in Cetinje. He gave a special prominence to the material national culture which served him as a source through which he studied and reviewed the traditional art of Montenegrin peoples. It was the method on the basis of which he established the whole museological work, as well as the whole museological process including collection of exhibits, their preservation, museological treatment and, finally, their exhibiting. Vukmanovic engaged in offering his expertise assistance in the course of founding and organisation of museological collections and museums all over Montenegro. He initiated "The Herald of the Cetinje Ethnographic Museum" and edited its four volumes which represent a valuable contribution to the understanding of the ethnology of Montenegro.

The work of Jovan Vukmanovic in the domain of ethnology, folklore and museology, represents a significant base for the further and more thorough studies of all the richness of Montenegro and the life of its peoples.

